

Research Paper

An analysis of the identity network of youths from five ethnic groups of Azeri, Kurdish, Turkmen, Baloch and Arab

Majid Movahed^{*1}, Ehsan Hamidzadeh², Mahmoud Aligoo³

Received: Oct. 4, 2023; Accepted: Feb. 4, 2024

ABSTRACT

The phenomena, through which, a person knows himself and others is an identity. The purpose of this study is to investigate the situation and analyze identity networks of youths from different ethnicities as well as to understand their complexities and priorities. Highlighting these networks can help us understand the identity patterns of Iranian teenagers. As such, the identity elements of youths have been investigated based on the compositional theoretical framework. In this research, a quantitative approach was taken using a survey technique and the data collection tool was a questionnaire. The statistical population consisted of youths in the cities of Zahedan, Ahvaz, Urmia, Sanandaj and Gorgan. In this study, the statistical sample includes 2000 people. After collecting the data, SPSS, AMOS and UCINET software were used and the dimensions of identity were drawn in the form of tables and graphs. With reference to the analysis of the network of identity resources of youths, it can be said that civic identity is not related to the rest of identity resources, and this lack of connection includes the structures within the range of national identity as well as the remaining structures of identity dimensions. Referring to this issue, it seems that cultural structures play an infrastructural and fundamental role in identifying adolescence, and the behavioral, historical and political dimensions of identity are influenced by culture and since the culture element is motivational, cognitive and behavioral; it is the main factor of communication between all identity domains of a person.

Keywords: social network analysis, youth identity, identity elements, Azeri, Turkmen, Kurdish, Baloch, Arab

---

1. Professor of Sociology, Faculty of Economy, Management and Social Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran

* Corresponded Author

✉ mmovahed@shirazu.ac.ir

2. Assistant Professor of Sociology, Faculty of Economy, Management and Social Science, Shiraz University, Shiraz, Iran

✉ ehamidi@shirazu.ac.ir

3. PhD Student of Sociology, Faculty of Economy, Management and Social Science, Shiraz University, Shiraz, Iran

✉ m_aligoo@yahoo.com

INTRODUCTION

One of the key concerns highlighted by cultural officials and policymakers in the post-revolution era, particularly in recent decades, revolves around the challenge of an identity crisis. This crisis, stemming from the intersection of three cultural dimensions—Iranian, Islamic, and Western—and their prolonged interaction has created significant hurdles and inflicted damage upon the Iranian identity. In this context, adolescents and young people find themselves grappling with the complexities of socialization and acculturation, facing an abnormality that manifests as an identity crisis (Afshani and Mousavi Nadushan, 2014).

PURPOSE

Given this backdrop, focusing on various facets of youths' identity and exploring the sources and relationships within that identity becomes imperative. This attention is a prerequisite for crafting programs and policies aimed at fostering personal development, self-confidence, empathy, national solidarity, commitment, and responsibility. The acknowledgment of adaptability, national preferences, and pride in the unfulfilled insider culture is vital (Jamshidi Kohsari and Mirshah Jafari, 2008). This research aims to analyze the network identity of teenagers belonging to five ethnic groups—Azeri, Kurdish, Turkmen, Baluch, and Arab—residing in Urmia, Sanandaj, Gorgan, Zahedan, and Ahvaz. Additionally, the study seeks to investigate the components of the identity network and compare it across different ethnicities.

METHODOLOGY

This research delves into the network of relationships among activists (youths) based on demographic characteristics such as age, gender, father's occupation, ethnicity, religion, etc., and identity sources (quadruple identities). The implications arising from these connections are thoroughly analyzed and interpreted. The research is motivated by a curiosity to examine the relationships within the network, the communication dynamics between identity sources, and the characteristics of actors, all from the perspective of network analysis.

FINDINGS

Analysis of the identity resources network among adolescents in Ahvaz, Zahedan, Gorgan, Urmia, and Sanandaj reveals that civil identity is not correlated with other structures of identity resources. This lack of connection extends to structures within the realm of national identity and other dimensions as well. Among teenagers, civil identity seems to encompass laws within the national structure, accepted without justification, whether ethnically, religiously, or nationally. Civic identity directly influences an individual's socialization, with dimensions that exist outside the general framework of socialization, such as social-cultural dimensions or national political behavior, forming a model separate from other social spheres.

It is worth noting that the political structure of ethnic identity does not directly correlate with the structures of ethnic identity dimensions. Instead, the political aspect of ethnic identity aligns with the orientation towards fundamental values of modernity. The analysis suggests a high separation rate of teenagers towards ethnic politics, influenced by social relations in the sample areas. Ethnic groups in these regions often maintain connections with neighboring countries, and the social and economic relations across borders contribute to a deeper understanding of the global dimensions of identity. Considering the newness of politics within the dimensions of ethnic identity, especially in the modern era and amidst the political dimensions of national identity, conflicting views are possible. Factors such as global media consumption, international communication, and a comparison of the tribes on both sides of the border can contribute to this complexity.

Table 1. Goodness indicators of research model fit

Fit Goodness Indicators	Optimum	Original Model	Modified Model
X ²	Nil	1663/9	259/1
Df	≥ 0	71	32
P	≥ .05	0/000	0/000
CMIN/DF	2 ≤ & ≤ 3	23/4	4/6
IFI	≥ .90	0/815	0/987
NFI	≥ .90	0/808	0/983
CFI	≥ .90	0/814	0/986
TLI	≥ .90	0/762	0/961
RFI	≥ .90	0/754	0/951
RMSEA	≤ 0.08	0/112	0/045

The table presents various indices for model fit before and after model modification. Goodness-of-fit indices of structural equation modeling indicate that, following corrections in the model, the mean chi-square value (χ^2) is 148.1 with 32 degrees of freedom and a significance level of $p > 0.001$. Other fit indices, including the normative fit index (NFI = 0.983), relative fit index (RFI = 0.951), incremental fit index (IFI = 0.987), Tucker-Lewis fit index (TLI = 0.961), and comparative fit index (CFI = 0.986), affirm the model's fit. The inclusion of model modification suggestions resulted in new relationships being defined, and the recalculated fit indices, as reported in the relevant column, indicate acceptable results. Overall, the modified model demonstrates acceptable fit with the data and is approved.

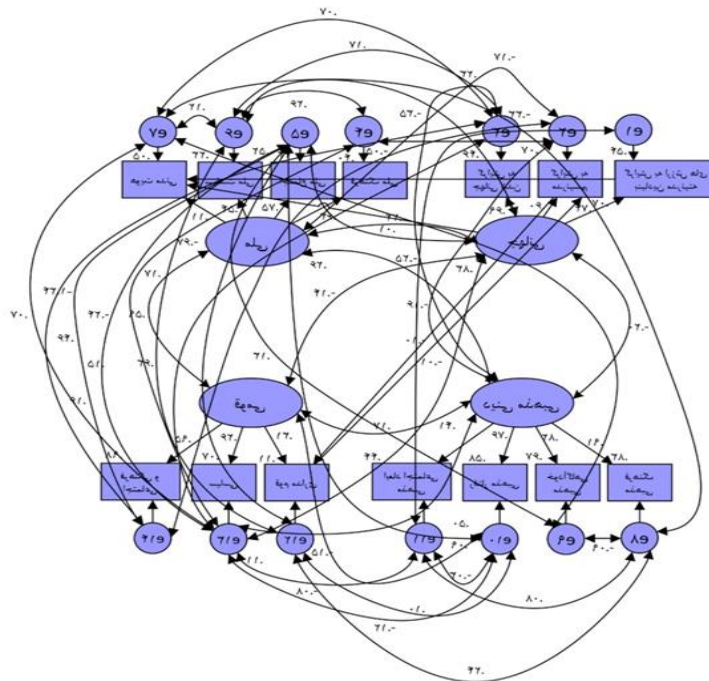

Figure 1. Structural relations model based on standard regression coefficients

CONCLUSION

The core question addressed in this study regarding the criteria of the network of identity resources among teenagers is as follows: Identity sources are diverse and intertwined. Ethnic social structures significantly impact the hierarchy of identity prominence among youths, with social factors influencing relations between identity sources in the selection of a central identity. This meaning is corroborated by the theory of symbolic interaction, where an individual's resistant resources coexist harmoniously, devoid of conflict. Analytically, this situation's formation signifies the realization and prevalence of various borrowings, intermingling, and exchanges between different dimensions of the self or individual identity.

NOVELTY

One limitation of this research is the extensive sample size and the associated constraints in data collection across five different provinces. However, this limitation serves as strength, as efforts were made to prioritize accuracy over generalization. Identity is an extensively researched topic in the field of social sciences, and the

application of the network analysis method to identity-related issues stands out as strength of this research. The findings have the potential to reveal divergent and convergent points in the social identity of youths, thereby influencing macro-level policies effectively.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Afshani, A., & Mosavi, M. (2015). Baresi-ye rābete-ye masraf-e rasāne va hoviyyat-e melli az didgāh-e javanan-e 15-29 sāle Yazd [Review of Relationship between “Media Consumption” and “National Identity” from Viewpoint of 15-29 Years Old Youths of Yazd City]. *Rasāneh*, 28(1), 121-136.
- Ahmadi, B. (2006). *Mo'ama-ye Modernite* [Modernity puzzle]. Terhan, Iran: Našr-e Markaz.
- Ahmadi, H. (2002). *Jahāni šodan: hoviyyat-e qomi ya melli* [Globalization: ethical or national identity]. *National Studies Journal*, 11, 13-36.
- Ahmadi, H. (2005). Hoviyyat-e melli-e Irani dar gostareh-ye taryx. In R. Khalili (Ed.), *Darāmadi bar farhang va hoviyyat-e irani* [An introduction to Iranian culture and identity], Tehrān, Iran: Tamadon-e Irani.
- Ahmadi, H. (2009). *Bonyādhā-y hoviyyat-e melli-ye irani* [Foundations of Iranian national identity], Tehrān, Iran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Alaqeband, A. (1994). *Moqadamāt-e modiriyat-e āmozeši* [The basics of educational management]. Tehrān, Iran: Be'sat.
- Aligoo, M., Movahed, M., & Hamidizadeh, E. (2022). Motāle'e Jāme'ešenāxti-ye nesbat-e āb'ād-e čāhārgāne-ye hoviyyat (Motāle'e mowredi dānešāmuzān-e Sanandaj) [Sociological study of the identity dimensions (Case Study: students in Sanandaj)]. *Sociology of Culture and Art*, 4(2), 155-173. doi: 10.34785/J016.2022.024
- Alikhani, A. (2007). *Mabāni-ye nazari-ye hoviyyat va bohrān-e hoviyyat* [Theoretical foundations of identity and identity crisis]. Tehrān, Iran: Jahad-e Dānešgāhi.
- Bahrani, Sh., Soroush, M. & Hosseini, M. (2011). Moqāys-ye jensyyati rābete-ye rasāneha, hoviyyat va sabk-e zendegi dar byn-e javanan-e širāz [A Study of Gender Differences in Media Use, Identity and Lifestyle Relationship among Youth in Shiraz], *National Studies Journal*, 12(47), 103-120.
- Bashiriyeh, H. (2004). *Tārix-e andiše-ye siyāsi-ye qarn-e bistom* [The history of political ideas of the 20th century]. Tehrān, Iran: Našr-e Ney.
- Bastani, S., & Raissi, M. (2011). Ravš-e šabake: estefadeh az roykard-e šabakeha-ye kol dar motāle'āt-e ejtemāle'āt-e matn-baz [Social Network Analysis as a Method: Using Whole Network Approach for Studying FOSS Communities], *Journal of Iranian Social Studies*, 5(2), 31-57.
- Carnoy, M. (1999), Globalization and educational reform: What planners need to know Paris. *International Institute for Education Planning* (UNESCO).
- Castells, M. (2001). *Asr-e etelā' āt: qodrat-e hoviyyat* [Information age: the power of identity], (H.Chavoshian, Trans.). Tehrān, Iran: Tarh-e now.

- Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Academic Press.
- Darvishi, M., Sarfi, M., & Aris, S. (2023). Diverse Hijab Preferences and Socio-Cultural Dynamics: Iranian Perspectives. *Positif Journal*, 23(11), 34-53.
- Froehlich, L. (2020). A longitudinal investigation of the ethnic and national identities of children with migration background in Germany. *Social Psychology*, 51(2), 91-105. doi: 10.1027/1864-9335/a000403
- Ganji, M., Solimannejad, M., & Hosseinzadeh Fermi, M. (2022). Factors influencing bricolage identity among adolescents and young people (Case Study of Karaj City). *Journal of Culture-Communication Studies*, 23(57), 315-339. doi: 10.22083/jccs.2020.206118.2942
- Hajiani, E. (2009). *Jāmešenāsi-ye Hoviyat-e Irani* [Sociology of Iranian identity]. Tehrān, Iran: Center for Strategic Research.
- Heidari, K., & Navah, A. (2016). Ethnic identity and its effects on feeling social exclusion (Case study: Arabs in Ahwaz city). *Socio-Cultural Strategy*, 5(1), 59-84.
- Jamshidi Kohsari, M., & Mirshah Jafari, E. (2009). Jahānišodan va Hoviyat-e meli dar barnāme-ye darsi. In *Proceedings of the 8th Conference of Curriculum Studies Association* (pp. 516-530). Babolsar, Iran: Mazandaran University.
- Jenkins, R. (2002). *Hoviyat-e ejtemā'i* [Social identity] (T. Yar Ahmadi, Trans.). Tehrān, Iran: Širāzeh.
- Lannegrand, W., Basilie, C., Cyrille, P., & Alexia, C. (2018). How is civic engagement related to personal identity and social identity in late adolescents and emerging adults? A person-oriented approach. *Youth Adolescent*, 47(4), 731-748. doi: 10.1007/s10964-018-0821-x
- Liu, C. C., Chen, Y. C., & Tai, S. J. D. (2017). A social network analysis on elementary student engagement in the networked creation community. *Computers & Education*, 115, 114-125. doi: 10.1016/j.compedu.2017.08.002
- Nosrati, S., Sabzali, M., Aرسالani, A., Darvishi, M., & Aris, S. (2023). Partner choices in the age of social media: are there significant relationships between following influencers on Instagram and partner choice criteria?. *Revista De Gestāo E Secretariado*, 14(10), 1919-19210. doi: 10.7769/gesec.v14i10.3022
- Pakooftteh, N., Nasri, S., Nasrilahi, B., & Farokhi, N. (2021). Pišbini-ye Hoviyat-e jahāni bar asās-e Hoviyat-e meli, deini, qowmi dar danešjuyān [Predicting modern identity based on national, religious and ethnic identity in students]. *Sociological Cultural Studies*, 12(2), 1-24. doi: 10.30465/scs.2021.30688.2196
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. London, Routledge.

Iranian Cultural Research

Abstract

- Rafie, H., & Abbaszadeh, M. (2020). The challenges of globalization and cyber space for Iran's national identity and solutions to deal with them]. *Journal of Politics and International Relations*, 3(6), 85-111.
- Rajaei, F. (2012). *Moškele hoviyat-e Iranyān-e emruz* [The identity problem of Iranians today]. Tehrān, Iran: Našr-e Ney.
- Shaygan, D. (2002). *Afsunzadegi-ye jadid: Hoviyat-e čehel-tekeh* [The new enchantment: the forty-piece identity]. Tehrān, Iran: Našr-e Farzān-e Ruz.
- Shaygan, D. (2009). *Āsyā dar barābar qarb* [Asia against the West]. Tehrān, Iran: Amirkabir.
- Shirdel, E., Ebrahimzadeh Asmin, H., & HamiKargar, F. (2021). The Relationship Between School Atmosphere and Girls' Social Identity. *Research on Iranian Social Issues*, 1(1), 153-179.
- Striker, Sh. (1997). *Mabany-e ravanšnasy-e ejtema-yi* [Basics of social psychology], Tehrān, Iran: Bonyād-e Pažuhešhā-ye Eslāmi-ye Āstān-e Qods-e Razavi.
- Topîrceanu, A. (2017). Breaking up friendships in exams: A case study for minimizing student cheating in higher education using social network analysis. *Computers & Education*, 115, 171-187. doi: 10.1016/j.compedu.2017.08.008
- White, A. E., Moeller, J., Ivcevic, Z., & Brackett, M. A. (2018). Gender identity and sexual identity labels used by U.S. high school students: A co-occurrence network analysis. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 5(2), 243-252. doi: 10.1037/sgd0000266
- Yarmohamedian, M. (1998). *Osovl-e barnāme- riz-i dars-i* [Principles of curriculum planning]. Tehrān, Iran: Yādvāre-ye Ketāb.

مقاله پژوهشی

تحلیل شبکه‌ای هویت نوجوانان پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب

مجید موحد^{۱*}، احسان حمیدی‌زاده^۲، محمود علیگو^۳

دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۲؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

چکیده

یکی از مسائل عمده‌ای که در سال‌های بعد از انقلاب به‌خصوص در دهه‌های اخیر توسط مسئولان و سیاست‌گذاران فرهنگی مطرح بوده، مسئله بحران هویت است. این بحران که نتیجه تلاقی سه فرهنگ ایرانی، اسلامی و غربی و تقابل آن‌ها در برابر یکدیگر طی سده‌های متمادی است، چالش‌ها و آسیب‌هایی جدی را در مسیر هویت ایرانی قرار داده است. هدف از این مطالعه، بررسی وضعیت و تحلیل شبکه‌ای هویتی نوجوانان اقوام مختلف و فهم پیچیدگی‌های آن، اولویت‌ها و برجستگی‌های این شبکه‌ها است تا بتوان به درک جامعه از الگوهای هویت ایرانی در بین نوجوانان دست پیدا کرد. در این مقاله با اتکا به چارچوب نظری ترکیب‌گرا عناصر هویتی نوجوانان مورد بررسی قرار گرفته است. این مطالعه با رویکرد کمی و با استفاده از تکنیک پیمایش انجام گرفته است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است و جامعه آماری هم نوجوانان شهرهای زاهدان، اهواز، ارومیه، سنندج و گرگان است. نمونه آماری ۲۰۰۰ نفر است که پس از جمع‌آوری اطلاعات، داده‌های تحقیق از طریق پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS، AMOS، و UCINET تحلیل شبکه‌ای بین ابعاد هویت به صورت جداول و نمودارهای ترسیم شد. با توجه به تحلیل شبکه منابع هویتی نوجوانان، می‌توان گفت که هویت مدنی با بقیه سازه‌های منابع هویتی ارتباط ندارد و این عدم ارتباط شامل سازه‌های درون‌برد هویت ملی و همچنین سازه‌های مابقی ابعاد هویت است. به نظر می‌رسد سازه‌های فرهنگی نقش زیرساختی و اساسی در هویت‌یابی افراد در دوره‌های نوجوانی دارد و ابعاد رفتاری، تاریخی و سیاسی هویت متأثر از فرهنگ است و چون عنصر فرهنگ یک کل انگیزشی شناختی و رفتاری است، عامل اصلی ارتباط تمامی ابعاد هویتی فرد است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل شبکه اجتماعی، هویت نوجوان، عناصر هویتی، آذری، ترکمن، کرد، بلوچ، عرب

۱. استاد، جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، فارس، ایران

* نویسنده مسئول

mmovahed@shirazu.ac.ir ✉

۲. استادیار، جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، فارس، ایران

ehamidi@shirazu.ac.ir ✉

۳. دانش‌آموخته دکتری، جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، فارس، ایران

m_aligoo@yahoo.com ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

هویت به عنوان پدیده‌ای که دامنه آن از خصوصی‌ترین تجربیات فردی تا عمومی‌ترین حوزه‌های اجتماعی را دربرمی‌گیرد، حاصل دیالکتیک خود و دیگری است که در میان طیفی از شبکه معنایی ذهن و ساختارهای اجتماعی و فرهنگی در حرکتی رفت و برگشتی قرار می‌گیرد و بر این مبنای، به نسبتی میان دو سر طیف دست می‌یابد؛ نسبتی که ثابت نبوده و هر آن ممکن است تغییر کند، تغییری که نه تنها از خود (شبکه معنایی)، بلکه از دیگری (ساختار اجتماعی) نیز ناشی می‌شود. مبحث هویت، یا تلاش برای پاسخ‌گویی به پرسش من کیستم؟ موضوع تازه‌ای نیست و از دیرباز انسان را به خود مشغول داشته است. با این حال، چگونگی است که نه تنها هرگز رنگ کهنگی به خود نگرفته، بلکه مهم‌ترین دغدغه انسان عصر نو به حساب می‌آید. به طوری که امروزه آن چنان برجستگی یافته که به شاه‌بیت مطالعات اجتماعی بدل شده است (علی‌خانی، ۱۳۸۶، ۸۵).

جالب توجه است که فرق مسئله هویت در دوران اخیر با مسئله هویت در گذشته آن است که در جوامع سنتی هویت به عنوان یک چالش و مسئله مطرح نبود و طبیعت آدمی به عنوان آفریده خداوند، امری ثابت، از پیش روشن و استوار بود. در واقع، هویت به تعبیر هایدگر محصول کارکرد یک نظام مقتدر و از پیش تعیین‌شده باورهای دینی، آئینی و اسطوره‌ای بود. شخص در موقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی از پیش تعیین‌شده و تثبیت‌شده‌ای به دنیا می‌آمد و به ندرت می‌توانست از سرنوشت محتوم خود، یعنی از جایگاه پیشاپیش تعیین‌شده‌اش بگریزد (احمدی، ۱۳۸۵، ۳۹)؛ اما مدرنیته روزی هزار بار افراد را ناگزیر می‌کند با وضعیت‌های تازه‌ای روبرو شوند که هرکدام از این وضعیت‌ها هویت‌های تازه‌ای نیز می‌طلبند (احمدی، ۱۳۸۵، ۴۴). در این شرایط است که هویت فرد و جامعه در چالش قرار می‌گیرد.

نگاهی به مطالعات هویت، بیانگر آن است که عموماً هویت‌ها در یک سلسله‌مراتب ارزشی و در ارتباط با یکدیگر، پازل هویتی جامعه را تعریف می‌کنند. از همین روی، هویت را باید در مقام یک کلیت منسجم از لحاظ معناشناختی ترسیم نمود. باید دانست که شکل‌گیری هویت فرد در فرایندهای اجتماعی شدن ریشه دارند، فهم پس‌اپایزه‌ای اخیر از

یادگیری در دوران نوزادی و کودکی مجال می‌دهد که پیشرفت شناخت و تحول هویت دوش به دوش یکدیگر در اجتماعی شدن اولیه جای داده شوند. این مطلب مبین آن است که هویت‌هایی که در اوان حیات تثبیت می‌شوند؛ خویشتتی، انسانی‌بودن، جنسیت و در برخی شرایط، خویشاوندی و قومیت هویت‌های اولیه هستند که در مراحل بعدی زندگی از هویت‌های دیگر مستحکم‌تر می‌شوند (کارنوی^۱، ۱۹۹۹).

بر این اساس، در فرایند هویت‌یابی، دوره نوجوانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و دشواری هویت‌یابی برای نوجوانان و جوانان در بسیاری از کشورها تبدیل به مسئله‌ای جدی شده است. پوول^۲ (۱۹۹۴) معتقد است در دوران کودکی از پنج یا شش سالگی، کودک در قبال اعمال خود، مسئولیت اجتماعی و اخلاقی را به عهده می‌گیرد و بر این اساس، منزلت نقش‌های محول‌شده‌اش را درک می‌کند، کنترل و مدیریت پنداشت دیگران از خود را درک می‌کند و در وضع مطلوب با دیگران به همان شیوه رفتار می‌کند که آن‌ها با او رفتار می‌کنند. در همان حال که کودک از میانه دوران کودکی به سوی نوجوانی گذر می‌کند، سپهر اجتماعی گروه هم‌تایان که اغلب از لحاظ جنسی تمکیک شده است، جایگزین خانواده به‌عنوان بافت‌های اولیه می‌شود که در آن، شناسایی اتفاق می‌افتد و توسعه می‌یابد. او اشاره می‌کند که شخصیت اجتماعی در این دوره شناسایی و کسب می‌شود. از همین‌رو، در این پژوهش نیز مورد مطالعه، نوجوانان انتخاب شده‌اند.

آموزش و پرورش به مثابه نهادی مهم که وظیفه پرورش و شکوفایی استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های نوجوانان را در سنین رشد بر عهده دارد، باید افرادی آگاه، مسئول و خلاق را پرورش دهد. این نظام در شکل‌گیری و ایجاد رفتار، منش، عادت و طرز فکر انسان‌ها تأثیری بسیار مهم دارد. در واقع، اگر آموزش و پرورش را جریان جامعه‌پذیری یا اجتماعی‌کردن اعضای جدید جامعه بدانیم (علاقه‌بند، ۱۳۷۳، ۱۳۶) و نیز، آن را اصلی‌ترین نهادی بدانیم که ارزش‌ها و اصول جامعه را به افراد انتقال می‌دهد (یارمحمدیان، ۱۳۷۷)، در این صورت لازم است به وضعیت هویتی نوجوانان در این نهاد توجه شود.

عموماً، بررسی‌ها و مطالعات اجتماعی ناظر به بخش‌ها و افراد مرکزی و برخوردار است و کمتر به حوزه‌های حاشیه‌ای پرداخته می‌شود. از همین‌رو، در این پژوهش به نوجوانان پنج استان مرزی که از نظر امنیتی با جامعه مرکزی متفاوت هستند و همچنین از نظر طبقه‌بندی توسعه‌یافتگی در شرایط متوسط و یا ضعیفی هستند پرداخته شده است.

آنچه در شرایط فعلی برای جامعه ضرورت دارد، درکی منسجم و جامع از هویت است؛ بر این مبنای پژوهش حاضر درصدد آن است که درکی ارتباطی از هویت به دست آورد و آن را به مثابه سازوکار کارکردی و انسجام‌بخش به ساختار نظام شبکه ذهنی و کنشی اعضای جامعه برحسب بسترها و زمینه‌های مختلف تعریف نماید و از این منظر، بر اساس الگوهای تحلیل شبکه‌ای، به بخشی از جامعه ایران یعنی نوجوانان نگریسته شود. باید این نکته را مورد توجه قرار داد که «هویت» همانند معنا ذاتی نیست و محصول توافق و عدم توافق است و می‌توان در باب آن نیز به چون‌وچرا پرداخت (جنکینز، ۱۳۸۱، ۸-۷). از این منظر، فهم شبکه ارتباطی هویت و اولویت‌ها و برجستگی‌های آن در میان نوجوانان می‌تواند مقدمه‌ای برای درک جامع الگوهای هویت ایرانی در این قشر باشد.

جای تعجب نیست که یکی از مسائل عمده‌ای که در سالیان بعد از انقلاب به‌خصوص در دهه‌های اخیر توسط مسئولان و سیاست‌گذاران فرهنگی مطرح بوده، مسئله بحران هویت است. این بحران که نتیجه تلاقی سه فرهنگ ایرانی، اسلامی و غربی و تقابل آن‌ها در برابر یکدیگر طی سده‌های متمادی است، چالش‌ها و آسیب‌هایی جدی را در مسیر هویت ایرانی قرار داده است. تقابل زندگی مدرن با سنت‌های بومی آن‌چنان شتابی به خود گرفته که فرصت جایگزینی فرهنگی و شکل‌گرفتن ساختارها و نهادهای منطبق با مقتضیات زمانی و فرهنگ بومی را سلب کرده است. در چنین وضعی، نوجوانان و جوانان دشوارترین شرایط را از لحاظ اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری تحمل می‌کنند و با نوعی نابهنجاری یا بی‌هنجاری دست به گریبان هستند که نتیجه آن، بحران هویت است (افشانی و موسوی ندوشن، ۱۳۹۴). طبیعتاً، چنین تغییراتی در عصر نوسازی و تحولات صنعتی و به کمک وسایل ارتباط جمعی منجر به دگرگونی‌های در سطح هویتی شده و پیوندهای سنتی را از کمرنگ نموده و حفظ همبستگی را اولویت بخشیده است (بحرانی و همکاران، ۱۳۹۰؛

بشپریه، ۱۳۸۳، ۷۸۹). بنابراین، در چنین شرایطی، توجه به ابعاد گوناگون هویت نوجوانان و کشف منابع و روابط هویتی می‌تواند لازمه و پیش‌شرط تدوین برنامه‌ها و سیاست‌هایی باشد که نهایتاً به تکامل فردی، خودباوری، همدلی، همبستگی ملی، تعهد و مسئولیت‌پذیری، ترجیحات ملی و افتخار به فرهنگ خودی بی‌انجامند (جمشیدی کوهساری و میرشاه جعفری، ۱۳۸۸). با این توضیحات هدف این پژوهش، تحلیل شبکه‌ای هویت نوجوانان در پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب (در پنج شهر ارومیه، سنندج، گرگان، زاهدان و اهواز) است. همچنین، اجزای شبکه هویتی و مقایسه این شبکه بین قومیت‌ها جز اهداف مورد بررسی در این پژوهش است.

۲. پیشینه پژوهش

در این قسمت به بررسی تحقیقات انجام گرفته درخصوص موضوع مورد مطالعه این تحقیق پرداخته شده است. مرور تحقیقات پیشین می‌تواند منبع با ارزشی در هدایت تحقیق و معرفی نظریه‌ها برای آزمون و تفسیر احتمالی از مشاهدات باشد. ضمن اینکه این مرور با تعیین حیطه تحقیقات صورت پذیرفته، محقق را در جهت‌دهی تحقیق پیش‌رو یاری می‌رساند.

گنجی، سلیمان‌نژاد و حسین‌زاده فرمی (۱۴۰۱) در مطالعه خود با عنوان «عوامل مؤثر بر هویت بریکولاژ در بین نوجوانان و جوانان شهر کرج» نشان دادند، نوع خاصی از هویت که در جهان با نام هویت بریکولاژ و سیال معروف است در بین جوانان و نوجوانان در حال ظهور است. این هویت، که ماهیتی ترکیبی دارد، عناصری از هویت اسلامی، ایرانی و مدرن را در هم آمیخته و گرایش‌های فکری و رفتاری منحصر به فرد و مبتنی برگزینش عناصر متعدد را رقم زده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هویت بریکولاژ برحسب جنسیت و تحصیلات متفاوت است و بین میل به زیباسازی بدن، مصرف متظاهرانه، سبک تفریحی تجمل‌گرایانه و سبک فراغتی با هویت بریکولاژ رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.

علیگو، موحد، و حمیدی‌زاده (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی نسبت ابعاد چهارگانه هویت (مطالعه موردی دانش‌آموزان شهر سنندج)» روابط بین ابعاد هویتی و چگونگی تأثیر آنها با یکدیگر در بین نوجوانان این شهر را مطالعه کردند. این

پژوهش تلاش می‌کند سهم هر یک از ابعاد چهارگانه هویت را در این بین معین کند. روش تحقیق در این پژوهش رویکرد کمی و با استفاده از تکنیک پیمایش انجام گرفته است. در مدل تجربی به دست آمده از ارتباط بین ابعاد هویت نوجوانان، نکته مهم محوریت هویت رسمی در بین دیگر ابعاد هویت است و تمام ابعاد هویت با بعد هویت ملی رابطه مستقیم و مثبتی دارند. بعد هویت محلی با دیگر ابعاد هویت ارتباط مستقیمی ندارد و کمتر از سایر ابعاد هویتی تأثیر پذیرفته است.

شیردل، ابراهیم‌زاده آسمین و حامی کارگر (۱۴۰۰) «رابطه بین جوّ مدرسه و هویت اجتماعی دختران (مورد مطالعه: دانش‌آموزان شهر کرمان)» مورد مطالعه قرار دادند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که توجه به وضعیت مدارس از بعد اجتماعی رسمی و غیررسمی و سپس ابعاد هنجاری، آموزشی، عاطفی، مدیریتی مدرسه در هویت اجتماعی دختران نقش مهمی ایفا می‌کند. با پایه‌ریزی درست مقدمات هویت اجتماعی می‌توان هم عملکرد آن‌ها در برابر تغییرات اجتماعی را بهبود بخشید و هم از مشکلات تحصیلی و مسائل اجتماعی آینده پیشگیری نمود.

پاکوفته، نصری، نصرالهی و فرخی (۱۴۰۰) در تحقیق خود با عنوان «پیش‌بینی هویت جهانی بر اساس هویت ملی، دینی و قومی در دانشجویان» به این نتیجه رسیدند که هویت ملی، قومی و دینی همبستگی مثبت و معناداری با هویت جهانی دارند. همچنین هویت ملی، قومی و دینی توان پیش‌بینی هویت جهانی را دارند و در مجموع ۶۳ درصد از واریانس هویت جهانی را در دانشجویان تبیین می‌کنند که در این زمینه نقش هویت ملی برجسته‌تر بوده است. به علاوه، مؤلفه‌های انواع هویت فوق نیز قابلیت پیش‌بینی هویت جهانی را دارا بودند.

رفیع و عباس‌زاده (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «چالش‌های ناشی از فرایند جهانی‌شدن و فضای مجازی برای هویت ملی ایران و راهکارهای مقابله با آن‌ها» تأکید دارند که جهانی‌شدن فرایندی منسجم و یکپارچه است که تأثیرات خود را در عرصه‌های مختلف زندگی بشری، از جمله هویت ملی، نشان داده است. این فرایند از طریق ابزارهای مختلف، به‌ویژه فضای مجازی، توانسته است از یک سو موجبات شکل‌گیری هویت‌های

فراملی را فراهم کرده و ازسوی دیگر هویت‌های فروملی (قومی) را تقویت کند. این مسائل روی هم‌رفته هویت ملی را در جوامع گوناگون با چالش مواجه ساخته است.

فرولیش^۱ (۲۰۲۰) در پژوهش خود با عنوان «بررسی طولی هویت‌های قومی و ملی کودکان دارای سابقه مهاجرت در آلمان» بر این نکته تأکید دارد که نحوه تعریف قومیت و ملیت مهاجران برای ادغام اهمیت دارد. آنها می‌توانند با گروه قومی خود، جامعه‌پذیرنده و ترکیبی از هر دو هم‌ذات‌پنداری کنند. هویت قومی بیش از هویت ملی مورد تأیید قرار گرفت. هویت‌های ملی و دوگانه با یکدیگر سازگار بودند (یعنی رابطه مثبت داشتند)، درحالی‌که هویت قومی به‌صورت جداگانه (به‌عنوان مثال، بی‌ارتباط با هویت‌های ملی و دوگانه) بود. ارتباط با آلمانی‌ها هویت ملی را در طول زمان پیش‌بینی می‌کرد، اما نه برعکس.

وایت، مولر، ایویچ و بارکت^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی پیمایشی با عنوان «برچسب‌های هویت جنسیتی و جنسی مورد استفاده دانش‌آموزان دبیرستانی ایالات متحده: تحلیل شبکه‌ای هم‌زمان» ۱۹۳۸۵ دانش‌آموز دبیرستانی در آمریکا را مورد بررسی قرار دادند. آنها در این پژوهش عنوان‌هایی که دانش‌آموزان برای هویت جنسیتی و جنسی خود استفاده می‌کردند را تحلیل کردند. همچنین، به این نکته توجه داشتند که کدام یک از این عناوین (برچسب‌ها) به شکل هم‌زمان استفاده می‌شود. این تجزیه و تحلیل دوزیر شبکه را شناسایی کرد: اول، عمدتاً شامل عناوین سنتی از پیش تعریف‌شده هویت جنسیتی و جنسی بود؛ و دوم، شامل برچسب‌های تولیدشده توسط دانش‌آموز گزارش‌شده در پاسخ باز بود، که نشان می‌دهد هویت‌های جنسیتی «متفاوت» و «سایر» اغلب با هم ذکر شده است.

لانگراند، چروورایر، پریشک و کاریزالز^۳ (۲۰۱۸) در پژوهش خود با عنوان «ارتباط مدنی با هویت شخصی و هویت اجتماعی در نوجوانان و اوایل بزرگسالی چگونه است؟ رویکرد فرمدار» چالش مشارکت مدنی جوانان در جامعه دموکراتیک را بررسی کردند. یافته‌ها بر تنوع در مشارکت مدنی، مشارکت قوی مدنی (به روش‌های مختلف رسمی و غیر رسمی) تا اشکال مختلف انفعال تأکید کردند. تنوع در هویت شخصی و هویت اجتماعی

1. Froehlich
2. White, Moeller, Ivcevic, Brackett.
3. Lannegrand, W, Basillie, C, Cyrille, P, Alexia

نیز دیده شد. ثانیاً تجزیه و تحلیل پیکربندی فراوانی^۱ الگویی را نشان می‌دهد که در آن ارتباط انفعالی در مشارکت مدنی، سردرگمی و رد هویت اجتماعی دیده می‌شود.

لیو و همکاران^۲ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «تحلیل شبکه اجتماعی بر مشارکت دانش‌آموزان مقطع ابتدایی در اجتماع خلاق شبکه‌ای» به این نتیجه رسیدند که استفاده از امکان متأخر ابزارهای شبکه اجتماعی، استفاده از رویکردهای یادگیرانه را تقویت می‌کند؛ اما استفاده از این شبکه‌ها منوط به تشکیل شبکه‌های پویایی در فعالیت دانش‌آموزان در شبکه‌های اجتماعی است. این مطالعه نشان داد که گروه‌یابی آزاد بین دانش‌آموزان اثر مثبتی بر مشارکت دانش‌آموزان دارد.

توپیرسینو^۳ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «قطع کردن دوستی‌ها در امتحانات: مطالعه موردی برای کاهش تقلب دانش‌آموزان در تحصیلات بالاتر از طریق تحلیل شبکه اجتماعی» از روش تحلیل شبکه به منظور کاهش معضل اساسی و قدیمی تقلب دانش‌آموزان در امتحانات به‌عنوان جایگزین منفی مؤثر در نمرات درسی استفاده کرد. او مبتنی بر شبکه هندسی دوستان در ترکیب ناکامی، یک استراتژی برای تعیین جایگاه دانش‌آموزان در امتحان تعیین کرد. در نتایج این پژوهش، ترکیب جایگاه‌های نشستن که منجر به کاهش میزان تقلب، به‌عنوان یک مشکل عمومی مدارس در کل دنیا می‌شود را توضیح داده است.

با توجه به تاریخچه و موضوعات پژوهش‌های ارائه‌شده و همچنین بررسی پژوهش‌های خارجی و داخلی در زمینه هویت و تحلیل شبکه، چند نکته اساسی را باید ذکر نمود. ابتدا باید اشاره نمود که تمامی پژوهش‌های مرتبط با حوزه هویت عموماً به موضوعاتی همچون مؤلفه‌های هویتی، منابع هویتی یا اشکال هویتی و امثال آن پرداخته‌اند. همچنین، توجه به موضوع هویت نه به صورت کل و یکپارچه، بلکه تقطیع‌شده و تقلیل‌یافته مطرح بوده است و از همین‌رو، تلاش می‌شود تا با نگاه کل‌گرایانه به موضوع هویت در این تحقیق پرداخته شود. از طرف دیگر، در اکثر پژوهش‌های صورت‌گرفته، مسئله هویت را به‌عنوان عنصر

1. Configural Frequency Analysis
2. Liu
3. Topîrceanu

مقوله‌ای بررسی نموده‌اند ولی می‌توان به هویت به‌عنوان موضوع شبکه‌ای و ارتباطی نیز توجه نمود که این مهم در این پژوهش موردنظر می‌باشد.

بنابراین، از مسائل مهم دیگری که در مطالعات پیشین به‌ویژه در مطالعات داخلی مغفول مانده، و رویکرد اصلی مطالعه حاضر است، توجه به مسئله هویت با رویکرد تحلیل شبکه‌ای است که می‌بایست هویت را به مثابه یک ساختار در نظام ارتباطی تعریف نمود. نکته دیگری که باید موردتوجه قرار گیرد، بررسی هویت در مناطق مرزی و مقایسه چند استان با هم به‌عنوان وجه تمایز این کار با کارهای پیشین می‌باشد.

۳. چارچوب نظری

هویت در علوم اجتماعی به مجموعه ویژگی‌های یک گروه یا مقوله اطلاق می‌شود که خودشان را متفاوت از دیگران (دیگر گروه‌ها و مقولات) و مشابه با اعضاء درون‌گروه خود می‌دانند. در واقع، هویت یک ظرافت معنایی دارد، از یک‌سوی، بر شباهت‌های درون‌گروهی تأکید می‌کند و از سوی دیگر بر تفاوت‌های بین‌گروهی. هویت در زمینه علوم اجتماعی، واقعیتی پویا و متغیر است که روند و تداوم آن تحت تأثیر عوامل متعدد داخلی و خارجی است. هویت دو بعد درونی و بیرونی دارد که نهایتاً، نشان می‌دهد یک گروه چگونه خودش و دیگران را می‌نگرد؛ بنابراین، هویت ذاتاً یک مفهوم رابطه‌ای است که بر اساس متغیرهای گوناگون همچون دین، ارزش‌ها، آداب‌ورسوم، زبان، قومیت و موارد متعدد دیگر تعریف می‌یابد و مرزبندی می‌شود (حاجیان، ۱۳۸۸، ۸۶) (علی‌خانی، ۱۳۸۶، ۸۵).

بنابراین، فرد از طریق سمبل‌ها، نمادها و نشانه‌های آشکار و ضمنی متوجه شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در یک رابطه دیالکتیکی درونی-بیرونی پویا و متغیر می‌شود و تمام این فرایندها باعث می‌شود او درکی از خود و دیگران به دست آورد. در آرای کاستلز، هویت منبع معنا و تجربه بشری است. این منبع می‌تواند مبتنی بر یک یا مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی باشد. هویت در سطح فردی و جمعی در ابعاد گوناگون ملی، دینی، جهانی و قومی، جنسیتی، سنی، طبقه‌ای و غیره معنا می‌یابد (کاستلز، ۱۳۸۰، ۲۲).

در دیدگاه اندیشمندان مختلف، مفهوم‌شناسی هویت و نیز ابعاد و منابع گوناگون آن مورد بررسی قرار گرفته است. برخی بر روابط ناموزون میان این خاستگاه‌های هویتی تأکید دارند و برخی بر قابل جمع بودن و تلفیق آن‌ها. همسویی منابع هویتی و ایجاد نوعی هارمونی در آن‌ها از دغدغه‌های بسیار مهم هر کشوری است که دغدغه همبستگی اجتماعی دارد. برخی میان عناصر هویتی ایرانی، قائل به سلسله‌مراتب هستند، درحالی‌که برخی رابطه‌ای عرضی میان عناصر هویتی را معتقدند. در میان کسانی که قائل به سلسله‌مراتب هستند، برخی، مانند حمید احمدی، در میان عناصر هویتی، هویت ملی را محوریت می‌بخشند (احمدی، ۱۳۸۸، ۲۲۰-۲۱۵؛ احمدی، ۱۳۸۴، ۶۷-۶۴؛ و احمدی، ۱۳۸۱). برخی دیگر، دو بعد هویتی دیگر را ذیل هویت مدرن تعریف می‌نمایند. در میان کسانی که عناصر هویتی را در عرض یکدیگر می‌دانند، برخی همچون شایگان، معتقد به تکه‌تکه بودن هویت ایرانی، خصوصاً بین هویت قدیم و هویت مدرن هستند (شایگان، ۱۳۸۱، ۲۰؛ شایگان، ۱۳۸۸، ۷-۶). در مقابل، عده‌ای از صاحبان‌نظران، همچون رجایی، بر درهم‌رفتگی عناصر هویتی اصرار می‌ورزند (رجائی، ۱۳۸۶، ۴۶).

بخشی از مفهوم‌شناسی و تحلیل منابع هویتی ایرانیان را می‌توان در قالب دسته‌های ذات‌گرایی و ترکیب‌گرایی فهم نمود. می‌توان گفت بخشی از جامعه علمی، هویت را در یک بعد خاص خلاصه می‌کنند و بر اساس اصول ذات‌گرایی، آن را پایه هویتی یک اجتماع قلمداد می‌کنند. این‌گونه رویکردها بعضاً از توجه شایسته و بایسته به سایر منابع هویتی ایرانیان غفلت کرده‌اند. برخی بر هویت دینی و روشنفکران دوره مشروطه بر هویت غربی توجه کرده‌اند. بخش زیادی از محققان نیز مانند فرهنگ رجایی و احمدی بر ترکیب و تلفیق منابع هویتی تأکید کرده‌اند. در تحلیل ترکیب‌گرایان، بر مؤلفه‌های هویتی گوناگونی توجه شده است. در واقع، هر محقق بر وجوهی از هویت و نه تمام آن تأکید کرده است. عمدتاً بر هویت اسلامی، غربی، ایرانی تأکید شده است؛ اما در این پژوهش، رویکرد ترکیب‌گرا با عنایت به مؤلفه‌های دینی، قومی، ملی و فراملی (جهانی) مورد توجه قرار گرفته است.

الگوی تحلیلی این پژوهش همچون دیدگاه محققانی چون رجایی (۱۳۸۲، ۶۷) و پیروان کنش متقابل نمادین همچون شلدون استرایکر^۱ (۱۳۷۶، ۸۹) هویت ایرانی را در الگوی رودخانه‌ای یا موزاییکی و بر اساس سلسله‌مراتب برجستگی فهم می‌کند که بر این اساس، هویت ایرانی در عین تداوم، دچار تغییرات و دگرذیسی‌هایی می‌شود. در بحث چینش این عناصر هویتی همان‌طور که اشاره شد، اختلاف‌نظرهایی وجود دارد. برخی بر سازگاری و انسجام درونی و برخی بر ناسازگاری و ناهمخوانی منابع هویتی تأکید دارند. در واقع، الگوی تحلیلی این پژوهش، ترکیب‌گرایی و آن هم از نوع واقع‌بینانه و نه آرمانی را برگزیده است. در این رویکرد، هویت ایرانی ترکیبی از عناصری است که در شرایط کنونی تلفیق شده و هماهنگی یافته‌اند و نه آنچه نحله‌های فکری خاص یا کانون‌های قدرت برمی‌گزینند. توازن یا عدم توازن میان انواع منابع هویتی موضوعی است که در تحلیل شبکه ارتباط این منابع قابل فهم و درک است و نتایج این پژوهش نشان خواهد داد تا منابع هویتی به چه شکلی در تعامل و نفوذ بر یکدیگر می‌پردازند.

نوجوانان، شبکه‌های قومیتی نوجوانان، شبکه دینی، شبکه ملیتی، شبکه قومیتی و شبکه جهانی این نوجوانان و ارتباطات درون و بیرون شبکه‌ای محور این پژوهش را تشکیل می‌دهند. منابع هویتی نوجوانان را می‌توان در قالب این شبکه‌ها و ادبیات تحلیل شبکه اجتماعی^۲ فهم نمود. تمام افراد و گروه‌های عضو در هر یک از این شبکه‌ها، گره‌هایی^۳ را تشکیل می‌دهند که میان این آن‌ها روابطی ایجاد می‌شود. چینش این گره‌ها (خصیصه‌هایی مانند قومیت، ملیت، فراملیت، دین) و یال‌های آن (روابط میان گره‌ها) موضوع اصلی تحلیل شبکه است که با آنالیز شبکه به دست می‌آید.

پیوندهای فرد با دیگر افراد هر شبکه، پیوندهای قوی‌تر و مواردی از این دست در تحلیل شبکه اجتماعی هویتی نوجوانان بسیار حائز اهمیت است که در این پژوهش بدان توجه خواهد شد. چرا که در سال‌های اخیر رواج اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در ایران و قابلیت‌های بی‌سابقه آن‌ها (برای نمونه نگاه کنید به نصرتی و دیگران، ۲۰۲۳؛ درویشی و

1. Striker
2. SNA
3. Nodes

دیگران، ۲۰۲۳) به این پیچیدگی افزوده است. این پژوهش، هویت را در رویکرد ترکیب‌گرایی و با توجه به مؤلفه‌های دینی، قومی، ملی و جهانی بررسی می‌کند.

۴. روش تحقیق

تحلیل شبکه به بررسی تجربی ساختار اجتماعی به‌عنوان روابط و پیوندها بین کنشگران تأکید دارد و برای این مهم، اصول، روش‌ها، تکنیک‌ها و ابزارهای خاصی را پیشنهاد می‌دهد. جریان منابع و نحوه دسترسی افراد به این منابع نهفته در شبکه‌ها یکی از موضوعات مورد علاقه در تحلیل شبکه است (باستانی و رئیسی، ۱۳۹۰، ۳۳). در این مطالعه، شبکه روابط میان کنشگران (در قالب ویژگی‌های دموگرافیک همچون سن، جنس، شغل پدر، قومیت، مذهب و غیره) و منابع هویتی (هویت‌های چهارگانه) بررسی می‌شود و دلالت‌های برآمده از این ارتباطات مورد تحلیل و تفسیر قرار می‌گیرند. این پژوهش در واقع کنجکاو است روابط میان شبکه ارتباطات میان منابع هویتی و نیز ویژگی‌های کنشگران را از زاویه تحلیل شبکه بررسی نماید.

واحد تحلیل در این پژوهش نه فرد، بلکه یک رابطه است؛ تحلیل شبکه کمک می‌کند تحلیل‌گر بتواند جریان‌های افقی یا عمودی اطلاعات را پیدا کند، منبع و مقصد اطلاعات و محدودیت‌های ساختاری موجود در جریان منابع را تشخیص دهد. شبکه به‌صورت مجموعه‌ای از گره‌ها و روابط میان آن‌ها تعریف می‌شود (باستانی و رئیسی، ۱۳۹۰، ۳۷). گره‌ها خصایص دموگرافیک و نیز منابع هویتی هستند که می‌توان در مقام تحلیل، هر یک از منابع هویتی را به صورت جزئی‌تر مورد بررسی قرار داد.

شاخص‌های مختلفی در مقام تحلیل استفاده خواهند شد. برخی از این شاخص‌ها عبارت‌اند از شاخص‌های ساختی مانند تراکم شبکه و اندازه شبکه. اندازه شبکه به تعداد کل پیوندهای موجود در یک شبکه بخصوص اشاره می‌کند و تراکم شبکه همان نسبت تعداد همه پیوندهای موجود به همه پیوندهای ممکن است. شاخص‌های مربوط به مرکزیت نیز می‌توانند اهمیت برخی وجوه از هویت ایرانی بر دیگر وجوه را در قالب بررسی ارتباطات در مجموع شبکه نشان دهند. برای چنین تحلیل‌هایی در این پژوهش از نرم‌افزار UCINET در کنار نرم‌افزار SPSS در راستای تحلیل روابط و شبکه روابط میان منابع هویتی نوجوانان پنج استان حاشیه‌ای استفاده شد.

جامعه آماری این پژوهش را کلیه نوجوانان استان‌های یادشده تشکیل می‌دهند. طبق آمار مرکز آمار ایران سرشماری سال ۹۵ تعداد نوجوانان ۱۵-۱۸ ساله در استان‌های هدف بر اساس جدول شماره (۱) است. در این پژوهش برای انتخاب حجم نمونه از جدول لین استفاده شده است که به تفکیک استان و نوجوانان دختر و پسر بر اساس گروه سنی ۱۵-۱۸ سال تمام مشخص شده است.

جدول ۱. جامعه آماری به تفکیک استان و دانش‌آموزان دختر و پسر

ردیف	نام استان	سال ۱۵-۱۸		جمع کل
		دختر	پسر	
۱	سیستان و بلوچستان	۳۱۰۰۰	۴۱۰۰۰	۷۲۰۰۰
۲	گلستان	۲۲۰۰۰	۲۳۰۰۰	۴۵۰۰۰
۳	آذربایجان غربی	۳۹۰۰۰	۴۶۰۰۰	۸۵۰۰۰
۴	کردستان	۱۸۰۰۰	۲۱۰۰۰	۳۹۰۰۰
۵	خوزستان	۶۸۰۰۰	۷۱۰۰۰	۱۳۹۰۰۰

نمونه‌گیری این تحقیق با توجه به ناهمگن بودن جامعه آماری، بر اساس روش طبقه‌بندی شده انجام شد. این روش نمونه‌گیری اصل گزینش تصادفی را تهدید نمی‌کند زیرا انتخاب تصادفی بعد از انتخاب هر طبقه انجام می‌گیرد. برای انتخاب نمونه مورد نظر ابتدا با توجه به سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران آمار مربوط به نوجوانان دختر و پسر نمونه مشخص شد. سپس در هر ناحیه از نواحی شهری با در نظر گرفتن پراکنندگی جغرافیایی به تصادف انتخاب و در نهایت افراد بر اساس سهمیه به دست آمده مربوط به محله خود به صورت تصادفی انتخاب شدند. براین اساس حجم نمونه مورد مطالعه با سطح معناداری ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد برابر با ۳۸۰ نفر بود که برای اطمینان بیشتر ۴۰۰ نفر را در هر استان به عنوان نمونه انتخاب شد. مجموع نمونه ۲۰۰۰ نفر است.

شیوه گردآوری داده‌ها به صورت میدانی است. در این مقاله، داده‌های تحقیق به شکل مصاحبه جمع‌آوری شده و تحلیل آن به صورت کدگذاری پرسشنامه صورت گرفت. پرسشنامه مورد استفاده، پرسشنامه سنجش هویت چهارگانه در ایران (حاجیانی، ۱۳۸۸) با حدود ۱۴۰ سؤال است.

اعتبار محتوای این پرسشنامه، که پیش ساخته حاجیانی (۱۳۸۸) بوده است، توسط متخصصین حوزه هویت مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسشنامه به کمک آلفای کرونباخ ارزیابی شد. همان طور که در جدول شماره (۲) مشاهده می شود، میزان پایایی شاخص های چهارگانه این مطالعه، به تفکیک هر بعد به همراه تعداد گویه ها آورده شده است.

جدول ۲. میزان پایایی شاخص های چهارگانه

ردیف	ابعاد هویت	تعداد گویه	مقدار آلفای کرونباخ
۱	هویت جهانی	۲۴ گویه	۰/۸۲۱
۲	هویت ملی	۳۵ گویه	۰/۸۴۵
۳	هویت قومی	۱۹ گویه	۰/۸۴۷
۴	هویت مذهبی	۳۶ گویه	۰/۹۳۰

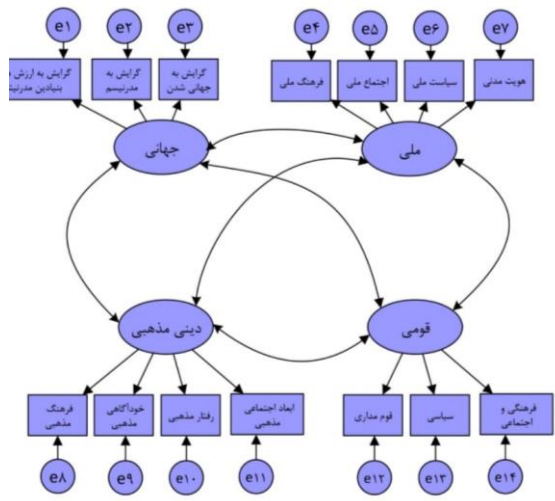
۵. یافته ها

هویت اجتماعی سازه ای چندبعدی و چندوجهی است و بروز هر کدام از لایه ها مبتنی بر شرایط اجتماعی و روانی افراد و چالش هایی که از سمت دیگری های مهم یا مقابل ایجاد می شوند، نقشی کلیدی در برآمدن وجه هویتی فرد دارند. به زعم استرایکر، افراد به دلیل نقش های متفاوتی که در جامعه دارند، واجد هویت های متفاوتی هستند. اما شرایطی که در آن قرار می گیرند، نقش جهت دهنده و کلیدی در برآمدن یا به حاشیه رفتن ابعاد هویتی آنها دارد. بنابراین، می توان انتظار داشت افراد صرفاً در یک مقوله هویتی تقلیل پیدا نکنند، بلکه وجوه متفاوتی از ابعاد هویتی در آنها تبلور یابد. با توجه به ابعاد چهارگانه هویتی که در این مقاله بررسی شده است و هر کدام شامل چندین مؤلفه اند، در این بخش برای دریافت تصویری از ارتباط شبکه ای این مؤلفه های هویتی، با استفاده از منطق معادلات ساختاری به بررسی احتمال ارتباط آنها پرداخته خواهد شد.

۵-۱. ارتباط شبکه ای مؤلفه های هویت

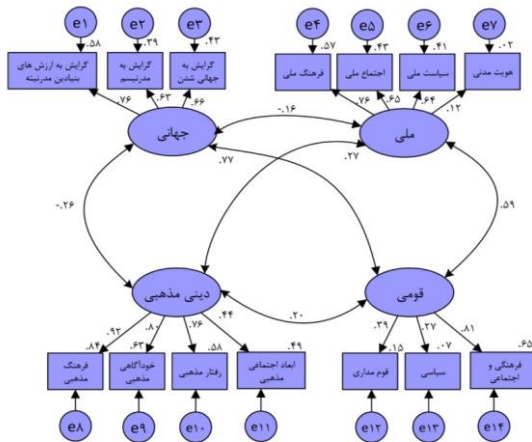
شکل شماره (۱) تصویری شماتیک از روابط ساختاری ابعاد و مؤلفه های هویت اجتماعی و ضرایب مسیر را نشان می دهد.

شکل ۱. شمای روابط ساختاری ابعاد و مؤلفه‌های هویت اجتماعی

شکل شماره (۲) مدل روابط ساختاری ابعاد هویت را بر اساس ضرایب استاندارد رگرسیونی نشان می‌دهد. همچنان که از مقادیر ضرایب مشخص است، رابطه بین ابعاد هویت متوسط به بالا است و این نتیجه نشان می‌دهد عناصر هویت از لحاظ ابعاد مختلفی که دارد، در رابطه‌ای در هم تنیده با هم قرار دارند.

شکل ۲. مدل روابط ساختاری بر اساس ضرایب استاندارد رگرسیونی

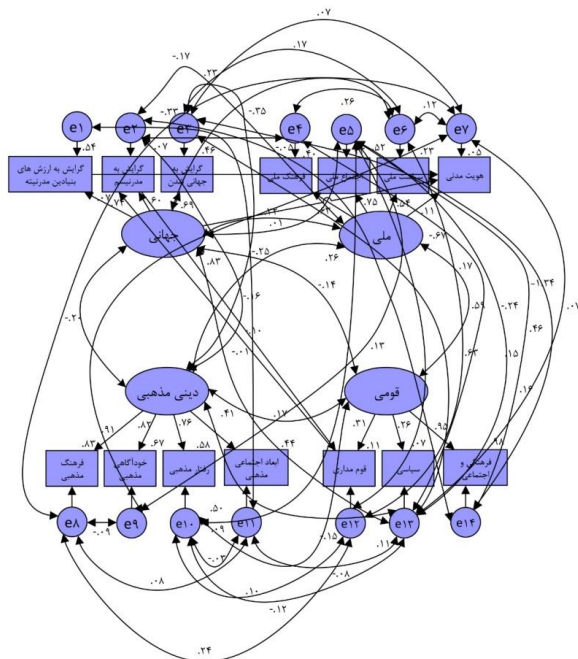
جدول ۳. شاخص‌های نیکویی برازش مدل پژوهش

مدل اصلی	مقدار مطلوب	شاخص‌های نیکویی برازش
۱۶۶۳/۹	Nil	مقدار مجذور خی (X^2)
۷۱	≥ 0	درجه آزادی (Df)
۰/۰۰۰	$\geq 0/05$	سطح معنی‌داری (P)
۲۳/۴	$2 \leq 3$	درجه آزادی و شاخص برازندگی (CMIN/DF)
۰/۸۱۵	$\geq 0/90$	شاخص برازش افزایشی (IFI)
۰/۸۰۸	$\geq 0/90$	شاخص برازش هنجاری (NFI)
۰/۸۱۴	$\geq 0/90$	شاخص برازش تطبیقی (CFI)
۰/۷۶۲	$\geq 0/90$	شاخص برازش توکر-لوییس (TLI)
۰/۷۵۴	$\geq 0/90$	شاخص برازش نسبی (RFI)
۰/۱۱۲	$\leq 0/08$	شاخص میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA)

جدول شماره (۳)، شاخص‌های مختلف برای برازش مدل ساختاری را نشان می‌دهد. نتایج شاخص‌های نیکویی برازش مدل‌یابی معادلات ساختاری نشان می‌دهد که مقدار مجذور خی (χ^2) برابر با ۱۶۶۳/۹ با درجه آزادی ۷۱ و سطح معنی‌داری $p < 0/001$ به دست آمده است. مقادیر سایر شاخص‌های برازندگی، شامل شاخص برازش هنجاری ($NFI = 0/808$)؛ شاخص برازش نسبی ($RFI = 0/754$)؛ شاخص برازش افزایشی ($IFI = 0/815$)؛ شاخص برازش توکر-لوییس ($TLI = 0/762$)؛ و شاخص برازش تطبیقی ($CFI = 0/814$) حاکی از عدم برازش مدل است. بررسی اصلاحات پیشنهادی مدل (شکل شماره ۳) نشان می‌دهد روابط گسترده‌ای بین مؤلفه‌های ابعاد مختلف وجود دارد و برازش مدل مستلزم لحاظ این روابط بین مؤلفه‌ای است. پس از اعمال اصلاحات پیشنهادی، برازش مدل مجدد برآورد می‌شود.

شکل ۳. مدل روابط ساختاری بر اساس ضرایب استاندارد رگرسیونی

جدول ۴. شاخص‌های نیکویی برازش مدل پژوهش

مدل اصلاح شده	مدل اصلی	مقدار مطلوب	شاخص‌های نیکویی برازش
۱۴۸/۱	۱۶۶۳/۹	Nil	مقدار مجذور خی (X ²)
۳۲	۷۱	≥ ۰	درجه آزادی (Df)
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	≥ ۰/۰۵	سطح معنی‌داری (P)
۴/۶	۲۳/۴	۲ ≤ & ≤ ۳	درجه آزادی و شاخص برازندگی (CMIN/DF)
۰/۹۸۷	۰/۸۱۵	≥ ۰/۹۰	شاخص برازش افزایشی (IFI)
۰/۹۸۳	۰/۸۰۸	≥ ۰/۹۰	شاخص برازش هنجاری (NFI)
۰/۹۸۶	۰/۸۱۴	≥ ۰/۹۰	شاخص برازش تطبیقی (CFI)
۰/۹۶۱	۰/۷۶۲	≥ ۰/۹۰	شاخص برازش توکر-لوییس (TLI)
۰/۹۵۱	۰/۷۵۴	≥ ۰/۹۰	شاخص برازش نسبی (RFI)
۰/۰۴۵	۰/۱۱۲	≤ ۰/۰۸	شاخص میانگین مربعات خطای تقریب (RMSEA)

جدول شماره (۴) شاخص‌های مختلف برای برازش مدل را قبل و بعد از اصلاح مدل نشان می‌دهد. با رجوع به پیشنهادهاى اصلاح مدل، شاخص‌های برازش مجدد محاسبه و نتایج در ستون مربوطه گزارش شده است. نتایج شاخص‌های نیکویی برازش مدلیابی معادلات ساختاری نشان می‌دهد که پس از اعمال اصلاح روابط در مدل، مقدار مجذور خی (χ^2) برابر با ۱۴۸/۱ با درجه آزادی ۳۲ و سطح معنی‌داری $p < 0/001$ به دست آمده است. مقادیر سایر شاخص‌های برازندگی، شامل شاخص برازش هنجاری ($NFI= 0/983$)؛ شاخص برازش نسبی ($RFI= 0/951$)؛ شاخص برازش افزایشی ($0/987$)؛ شاخص برازش توکر-لوییس ($TLI= 0/961$)؛ و شاخص برازش تطبیقی ($0/986$) ($IFI=$) حاکی از برازش مدل است. با استفاده از پیشنهادهاى اصلاح مدل، روابط جدیدی در مدل تعریف شدند و مجدد شاخص‌های برازش محاسبه شدند و نتایج در ستون مربوطه گزارش شده است. همچنان که مشاهده می‌شود، نتایج حاصل از برازش مدل اصلاح‌شده، قابل قبول است. به‌طورکلی، با توجه به شاخص‌های به‌دست‌آمده می‌توان گفت که مدل اصلاح‌شده با داده‌ها برازش قابل قبولی دارد و مورد تأیید است.

۲-۵. ماتریس همبستگی و مدل معادلات ساختاری

مدل معادلات ساختاری در راستای نشان دادن روابط متعدد فراتر از روابط درون‌ابعادی بین مؤلفه‌ها است و تصویر پیچیده‌ای از نظام روابط آنها را نشان می‌دهد. بدین‌معناکه ساختار هویتی افراد قابل‌تقلیل به دوگانه‌های هویتی و رویکرد طردی و اجتنابی نیست. بنابراین، برای کشف دقیق‌تر این روابط از روش تحلیل شبکه و ترسیم نمودار شبکه‌ای مؤلفه‌ها استفاده می‌شود. به‌منظور ترسیم گراف روابط شبکه‌ای مؤلفه‌های هویت اجتماعی، از ماتریس همبستگی آنها استفاده شده است (جدول شماره ۵ و ۶).

جدول ۵. ماتریس همبستگی مؤلفه‌های هویت اجتماعی

ابعاد اجتماعی مذهب	رفتار مذهبی	خودآگاهی مذهبی	فرونگ مذهبی	قوم‌مداری	سیاسی	فرونگی و اجتماعی	هویت مذهبی	سیاست ملی	اجتماع ملی	فرونگ ملی	گرایش به جهانی شدن	گرایش به مدرنیسم	گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته	گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته
	-157	-182	-152	-225	.001	.31	.140	.084	.113	-224	-116	.49	473	1
	-151	-303	-271	-346	-119	.25	-.018	.054	-.048	-375	-315	.41	1	.47
	.012	-.055	.007	-.051	-.018	.25	.227	.161	.239	-.171	.020	1	.407	.49
	.302	.422	.441	.498	.173	-.09	.372	.097	.521	.461	1	.02	-.315	-.12
	.260	.514	.397	.562	.295	-.2	.189	-.010	.390	1	.461	-.17	-.375	-.22
	.240	.290	.302	.390	.244	.07	.390	.179	1	.390	.521	.24	-.048	.11
	-.020	.007	.010	.064	-.022	.16	.139	1	.179	-.010	.097	.16	.054	.08
	.224	.224	.346	.347	.289	.24	1	.139	.390	.189	.372	.23	-.018	.14
	-.102	-.182	-.080	-.102	.136	1	.245	.160	.070	-.200	-.089	.25	.247	.31
	.131	.223	.202	.316	1	.14	.289	-.022	.244	.295	.173	-.02	-.119	.01
	.433	.688	.697	1	.316	-.1	.347	.064	.390	.562	.498	-.05	-.346	-.22
	.334	.628	1	.697	.202	-.08	.346	.010	.302	.397	.441	.01	-.271	-.15
	.311	1	.628	.688	.223	-.18	.224	.007	.290	.514	.422	-.05	-.303	-.18
	1	.311	.334	.433	.131	-.1	.224	-.020	.240	.260	.302	.01	-.151	-.16

با توجه به مفروضات روش تحلیل شبکه و امکان استفاده از ماتریس همبستگی در آن، ضرایب همبستگی باید به مقادیر کیفی و مقوله‌ای تبدیل شوند. به منظور نیل به این هدف، از نقطه‌برش $0/3$ استفاده شد و ضرایب کمتر از این مقدار به‌عنوان روابط صفر (فاقد رابطه) و مقادیر مساوی و بالاتر از $0/3$ به‌عنوان روابط یک (دارای رابطه) محاسبه شدند. در عین حال، با توجه به علامت رابطه، روابط منفی مساوی و بزرگ‌تر از $0/3$ - نیز با عدد دو جایگزین شده‌اند. انتخاب نقطه‌برش مبتنی بر رویکردهای مختلف، می‌تواند ساختار مختلفی پیدا کند. از جمله، معنی‌داری یک رابطه به‌عنوان نقطه‌برش صفر یا یک در نظر گرفته می‌شود. با توجه به تعداد قابل توجه نمونه آماری در این پژوهش، احتمال معنی‌داری روابط با شدت بسیار کم بالاتر رفته است. در نتیجه، برای کاهش خطای نوع دوم، معیار شدت همبستگی ملاک طبقه‌بندی قرار گرفته است. بر اساس توصیه کوهن (۲۰۱۳) و

پالانت (۲۰۲۰) شدت رابطه کمتر از $0/3$ به عنوان روابط ضعیف محسوب می‌شود، در نتیجه، نقطه برش $0/3$ انتخاب و کدگذاری مجدد ماتریس همبستگی انجام شد. نتایج حاصل از کدگذاری مجدد در جدول شماره (۶) گزارش شده است. این ماتریس، ملاک ترسیم گراف شبکه روابط مؤلفه‌ها قرار گرفته است.

جدول ۶. ماتریس روابط مؤلفه‌های هویت اجتماعی پس از کدگذاری مجدد

ابعاد اجتماعی مذهب	رفتار مذهبی	خودآگاهی مذهبی	فرهنگ مذهبی	قوم‌مداری	سیاسی	فرهنگی و اجتماعی	هویت مدنی	سیاست ملی	اجتماع ملی	فرهنگ ملی	گرایش به جهانی شدن	گرایش به مدرنیسم	گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته	
0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته
0	2	0	2	0	0	0	0	0	2	2	1	1	1	گرایش به مدرنیسم
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	گرایش به جهانی شدن
0	1	1	1	0	0	1	0	1	1	1	0	2	0	فرهنگ ملی
0	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	2	0	اجتماع ملی
0	0	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	سیاست ملی
0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	هویت مدنی
0	0	1	1	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	فرهنگی و اجتماعی
0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	سیاسی
0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	قوم‌مداری
1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	0	2	0	فرهنگ مذهبی
1	1	1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	خودآگاهی مذهبی
1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	رفتار مذهبی
1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ابعاد اجتماعی مذهب

بر اساس جدول شماره (۶) تمام روابط ابعاد هویت که کمتر از $0/3$ می‌باشد را ۰، بالاتر از آن را ۱، و اگر رابطه منفی بود، عدد ۲ در نظر گرفته شده است. گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته با تمامی دیگر سازه‌های ابعاد هویت جهانی ارتباط مستقیم و مثبتی دارد و با ابعاد سیاسی هویت قومی نیز مرتبط است. در گرایش به جهانی شدن فقط ارتباط درونی با ابعاد هویت جهانی وجود دارد اما دیگر سازه این بعد گرایش به مدرنیسم

است؛ ارتباط این بعد با دیگر ابعاد منفی است. در بُعد مذهب، سازه‌های فرهنگ مذهبی و رفتار مذهبی ارتباط منفی با گرایش به مدرنیسم دارند. در بُعد هویت ملی سازه‌های اجتماعی هویت ملی و فرهنگ ملی ارتباط منفی و گرایش به مدرنیسم دارند. بر این اساس ارتباط نامناسب بُعد هویت جهانی نشان می‌دهد که روابط بین بعد هویت جهانی و بعد هویت مذهبی و ملی مقابله‌ای است.

در بعد هویت ملی سازه اجتماعی هویت ملی و سازه فرهنگی هویت ملی با ۸ ارتباط بیشترین میزان ارتباط با دیگر سازه‌های هویتی را دارند؛ و هر یک از این سازه‌ها در ارتباط با هویت جهانی ارتباطشان منفی است. همچنین فرهنگ مذهبی، خودآگاهی مذهبی و رفتار مذهبی در بعد هویت مذهبی با این سازه ارتباط دارد. از دیگر سازه‌های هویت ملی، سیاست ملی است که بر اساس جدول شماره (۶) این سازه با هیچ یک از سازه‌های بعد هویت جهانی ارتباط ندارد و با سازه‌های درون بعد هویت ملی به جز هویت مدنی مرتبط است. بعد هویت قومی، سازه فرهنگی - اجتماعی و هویت قومی نیز با سازه سیاست ملی در ارتباط است و از بین این چهار سازه بعد هویت مذهبی فقط با فرهنگ مذهبی در ارتباط است. آخرین سازه هویت ملی، هویت مدنی است که با هیچ‌یک از ابعاد و سازه‌های هویتی در رابطه نیست. این بدان معنا نیست که هویت مدنی وجود ندارد؛ بلکه میزان گرایش بر اساس میانگین نشان می‌دهد گرایش به هویت مدنی در سطح متوسط است؛ اما ارتباط این سازه با بقیه سازه‌های هویتی قطع است و وضعیت آن متأثر از بقیه ابعاد نیست و بر ابعاد دیگر نیز تأثیری ندارد.

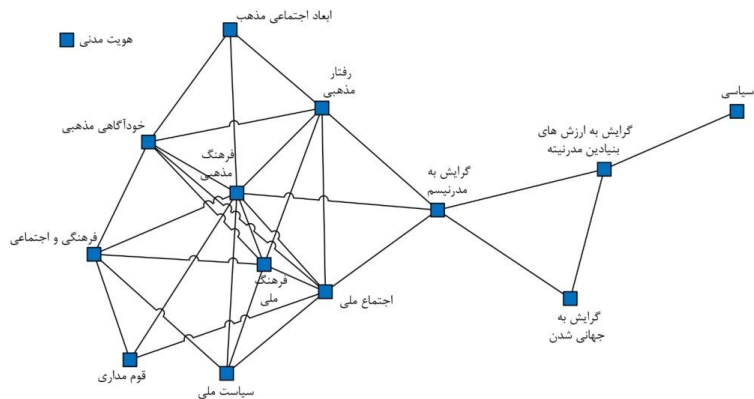
بعد هویت قومی شامل سه سازه فرهنگی اجتماعی، سیاسی، قوم‌مداری است. سازه فرهنگی - اجتماعی هویت قومی با تمام سازه‌های این بعد به جز سازه سیاسی هویت قومی در ارتباط کامل است. با هیچ یک از سازه‌های بعد هویت جهانی مرتبط نیست و همان‌طور که قبلاً گفته شد در بین سازه‌های هویت ملی با فرهنگ ملی و سیاست ملی ارتباط مستقیم و مثبت دارد. با سازه‌های بعد هویت مذهبی با فرهنگ مذهبی و خودآگاهی مذهبی ارتباط دارد. سازه‌های سیاسی بعد هویت قومی با هیچ یک از ابعاد هویت قومی ارتباط ندارد؛ همچنین، با هیچ یک از سازه‌های هویت مذهبی و هویت ملی ارتباط ندارد. از دیگر

سازه‌های بعد هویت قومی، قوم‌مداری است. این سازه با سازه‌های بعد و هویت جهانی ارتباط ندارد و از بین سازه‌های هویت ملی با اجتماع ملی در ارتباط است. از بین سازه‌های هویت قومی با سازه‌های فرهنگی و اجتماعی هویت قومی ارتباط دارد و از بین سازه‌های هویت مذهبی با فرهنگ مذهبی مرتبط است.

از بین چهار سازه هویت مذهبی، فرهنگ مذهبی ارتباط منفی با سازه‌گرایش به مدرنیسم دارد. در ارتباط با فرهنگ ملی، اجتماع ملی و سیاست ملی از بعد هویت ملی ارتباط مستقیمی برقرار می‌کند. سازه خودآگاهی مذهبی هیچ‌گونه ارتباطی با سازه‌های هویت جهانی ندارد و از بین سازه‌های هویت ملی ارتباط مستقیم و مثبتی با فرهنگ ملی و اجتماع ملی دارد. همچنین با سازه فرهنگی و اجتماعی هویت قومی مرتبط است. سازه رفتار مذهبی همانند سازه فرهنگ مذهبی با سازه‌گرایش و مدرنیسم در بعد هویت جهانی ارتباط منفی برقرار کرده است و با سازه فرهنگ ملی و اجتماع ملی در ورود هویت ملی ارتباط مثبت و مستقیمی دارد. همچنین با هیچ‌یک از سازه‌های هویت قومی در ارتباط نیست. در آخر، سازه ابعاد اجتماعی مذهب با هیچ‌یک از سازه‌های ابعاد هویت در ارتباط نیست و فقط درون بعد خود، یعنی بعد مذهبی، ارتباط کاملی با دیگر سازه‌ها دارد (شکل شماره ۴).

شکل ۴. شبکه ارتباطی منابع هویتی

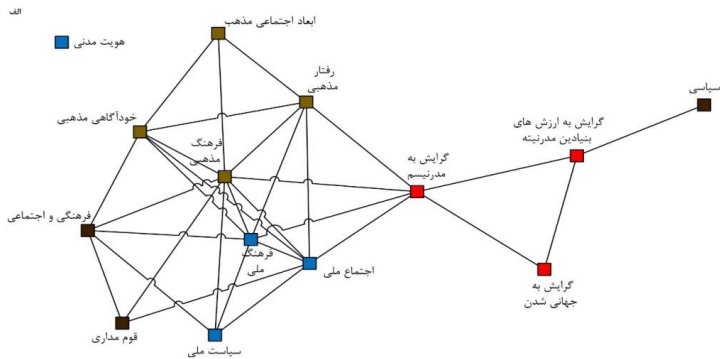
همچنان که در شکل شماره (۴) مشخص است، مؤلفه هویت مدنی با هیچ کدام از مؤلفه‌های دیگر رابطه ندارد. مؤلفه سیاسی هویت قومی تنها یک رابطه (با مؤلفه ارزش بنیادین مدرنیته) دارد. بیشترین تعداد رابطه مربوط به مؤلفه‌های مدرنیسم و فرهنگ مذهبی است که هر کدام دارای ۱۰ رابطه هستند. تعداد روابط هر کدام از مؤلفه‌ها در جدول شماره (۷) گزارش شده است.

جدول ۷. درجه روابط مؤلفه‌های هویت اجتماعی

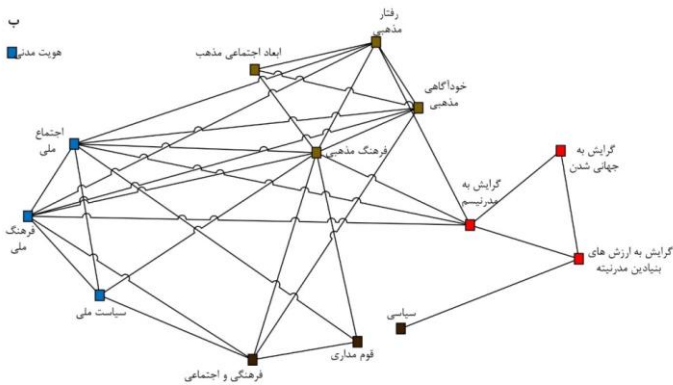
مؤلفه‌های هویت اجتماعی	درجه	نسبت درجه به ارزش کل
گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته	۳	۰/۱۱۵
گرایش به مدرنیسم	۱۰	۰/۳۸۵
گرایش به جهانی شدن	۲	۰/۰۷۷
فرهنگ ملی	۸	۰/۳۰۸
اجتماع ملی	۸	۰/۳۰۸
سیاست ملی	۴	۰/۱۵۴
هویت مدنی	۰	۰
فرهنگی و اجتماعی	۵	۰/۱۹۲
سیاسی	۱	۰/۰۳۸
قوم‌مداری	۳	۰/۱۱۵
فرهنگ مذهبی	۱۰	۰/۳۸۵
خودآگاهی مذهبی	۶	۰/۲۳۱
رفتار مذهبی	۷	۰/۲۶۹
ابعاد اجتماعی مذهب	۳	۰/۱۱۵

با توجه به تنوع درجه روابط مؤلفه‌ها و همچنین تفاوت در ابعاد این مؤلفه‌ها، در شکل شماره (۵) بر اساس رنگ گره‌ها (مؤلفه‌ها) به طبقه‌بندی آنها پرداخته شده است. همچنان که در شکل شماره (۴) مشخص است، روابط بین مؤلفه‌ها در عین وابستگی نسبی به بعد مشترک آنها، شامل روابط درهم‌تنیده بیشتری است. مثلاً مؤلفه سیاسی هویت قومی با سایر مؤلفه‌های این بعد ارتباط ندارد، اما با مؤلفه ارزش‌های بنیادین مدرنیته از بعد هویت جهانی در ارتباط است.

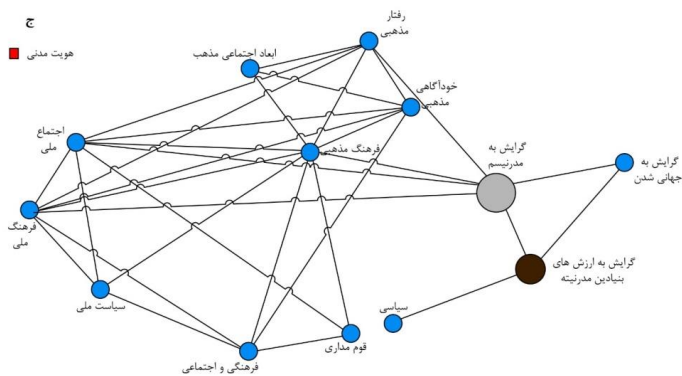

شکل ۵. شبکه ارتباطی منابع هویتی بر اساس ابعاد و انواع رابطه

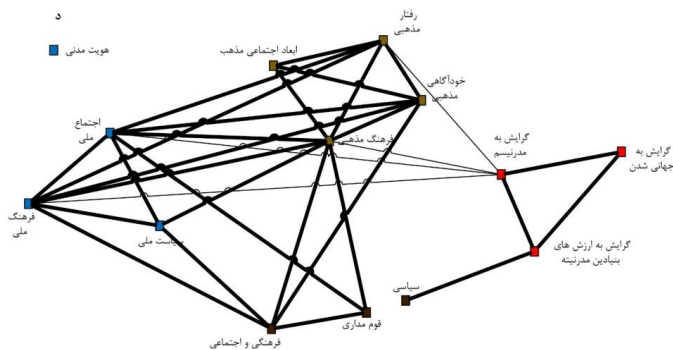
شکل ۶. شبکه ارتباطی منابع هویتی بر اساس ابعاد و انواع رابطه

شکل شماره ۷. شبکه ارتباطی منابع هویتی بر اساس ابعاد و انواع رابطه

شکل ۸. شبکه ارتباطی منابع هویتی بر اساس ابعاد و انواع رابطه

در شکل شماره ۵، گراف شبکه ارتباطی منابع هویتی نشان داده شده است. در شکل ۵، رنگ گره‌ها نشان‌دهنده ابعاد چهارگانه هویتی است: مؤلفه‌های هویت قومی به رنگ سیاه، هویت جهانی به رنگ قرمز، هویت ملی به رنگ آبی و هویت مذهبی به رنگ خاکستری نمایش داده شده‌اند. همچنان که در شکل مشخص است، مؤلفه‌های بعد هویت جهانی و هویت مذهبی در ارتباط متقابل درونی باهم هستند. مؤلفه هویت مدنی از بعد هویت ملی با هیچ‌کدام از مؤلفه‌های دیگر ارتباط درونی ندارد. مؤلفه سیاسی هویت قومی نیز ارتباط درون‌هویتی با سایر مؤلفه‌های هویت قومی ندارد و تنها با مؤلفه گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته از هویت جهانی در ارتباط است.

به منظور ترسیم تصویری روشن‌تر از تعاملات هویتی، مؤلفه‌ها و عناصر مربوط به بعد هویتی مشترک، جابجایی مکانی شده و در شکل ۶ در کنار هم قرار داده شده‌اند. این شکل، تصویری آشکارتر از انسجام و گسیختگی موجود در ابعاد هویتی را نشان می‌دهد. در شکل شماره ۷، بر اساس شاخص مرکزیت بینابینی، اندازه‌ی گره‌ها تنظیم شده است. بنابراین، مؤلفه گرایش به مدرنیسم، در جایگاه مرکزی‌تری از لحاظ وضعیت میانجی بین سایر مؤلفه‌ها برخوردار است. مؤلفه‌های فرهنگ مذهبی و گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته در رده بعدی از لحاظ مرکزیت بینابینی قرار دارند. بدین ترتیب، می‌توان گفت این مؤلفه‌ها، نقش محوری‌تری در هویت‌یابی افراد در ابعاد مختلف دارند و سایر مؤلفه‌ها به واسطه یا تحت تأثیر این مؤلفه‌ها قرار دارند.

در شکل شماره (۸)، ضخامت روابط بین مؤلفه‌ها حاکی از جهت رابطه است. خطوط کم‌رنگ نشان‌دهنده روابط منفی و معکوس است. همچنان که مشخص است مؤلفه گرایش به مدرنیسم با مؤلفه‌های هم‌بعد خود رابطه مثبت و با مؤلفه‌های مربوط به سایر ابعاد رابطه منفی دارد.

۶. نتیجه‌گیری

هویت‌های مختلف دارای تعاملات و مناسبات مختلفی با یکدیگر هستند؛ هر چند قوت این مناسبات و روابط در همه موارد یکسان و یک اندازه نیست. به عبارتی، ساختار روابط میان عناصر هویت جمعی یک ساختار منظم و کامل مهندسی شده نیست که هر کدام سهم و وزن یکسانی داشته باشند. باید توجه داشت، هویت‌ها به صورت یک سلسله‌مراتب برجسته سازمان یافته‌اند و بر اساس نظر استرایکر، هویت‌هایی که در این سلسله‌بالا تر می‌نشینند، اغلب از آنهایی هستند که پایین‌ترند. وقتی یک موقعیت کنش دوسویه از محدودیت‌های ساختاری رها باشد یا محدودیت‌های ساختاری مبهم باشند، افراد گزینه‌های بیشتری در گزینش هویت دارند. در نتیجه احتمال بیشتری هست که بیش از یک هویت را فراخوانی کنند. اما وقتی موقعیت در یک ساختار اجتماعی جای گرفته باشد، این سلسله‌مراتب برجستگی، تبدیل به یک پیش‌بینی خوب می‌شود؛ که نشان می‌دهد هویت‌ها در کنش دوسوی با دیگران استفاده خواهد شد. بر این اساس است که در بسیاری از مواقع فرد هویت‌های چندگانه را فراخوانی می‌کند. البته باید به این موضوع توجه داشت که در پیش‌فرض استرایکر هویت اتصال مهمی بین فرد و ساختار اجتماعی است. همان‌گونه که استرایکر بیان کرده است، افراد بر اساس الگوهای مختلفی سلسله‌مراتب برجستگی ابعاد هویتی خویش را تعیین می‌کنند.

با توجه به تحلیل شبکه منابع هویتی نوجوانان شهرهای اهواز، زاهدان، گرگان، ارومیه و سنندج می‌توان گفت که هویت مدنی با بقیه سازه‌های منابع هویتی ارتباط ندارد؛ و این عدم ارتباط شامل سازه‌های درون‌برد هویت ملی و سازه‌های سایر ابعاد هویت است. به نظر می‌رسد در بین نوجوانان، سازه هویت مدنی، که شامل قوانین در ساختار ملی است،

پشتوانه توجیهی قابل پذیرش قومی و مذهبی و حتی ملی ندارد. این مضمون در پژوهش رفیع و عباسزاده (۱۳۹۸) نیز اشاره شده است. هویت مدنی ارتباط مستقیمی با جامعه‌پذیری فرد دارد و نتایج این مطالعه نشان می‌دهد ابعاد هویت مدنی در خارج از چارچوب‌های عمومی جامعه‌پذیری مانند ابعاد فرهنگی اجتماعی و یا رفتار سیاسی ملی و به‌عنوان یک الگوی جدا افتاده از مابقی حوزه‌های اجتماعی است.

از دیگر نکات باید به این موضوع اشاره نمود که سازه سیاسی هویت قومی ارتباط مستقیم با سازه‌های ابعاد هویت قومی ندارد. در عوض، گره سیاسی هویت قومی با گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته ارتباط دارد. در بررسی این موضوع باید توجه کرد که بر اساس عدد میانگین میزان جدایی نوجوانان به سیاست قومی بالا است. در تحلیل یافته به نظر می‌رسد ارتباطات اجتماعی اقوام ساکن مناطق مورد مطالعه عمدتاً در کشورهای همسایه ادامه می‌یابد و ارتباطات اجتماعی و اقتصادی مابین دو طرف مرز می‌توانند زمینه‌ای جدی برای شناخت جامعه نسبت به ابعاد جهانی هویت باشد. با توجه به گویه‌ها و این که امر سیاست در ابعاد هویت قومی یک موضوع جدید و ناظر به دوران مدرن است و در سایه ابعاد سیاسی هویت ملی احتمال تضاد متعارض و دیدگاه وجود دارد، اثرات مصرف رسانه‌ای جهانی و ارتباطات بین‌المللی و مقایسه‌ای وضعیت اقوام در دو طرف مرز می‌تواند علت این رابطه باشد؛ چنانچه تحلیل شبکه‌های اجتماعی در نگاه کاستلز مقوم این ادعاست. نواح (۱۳۹۵) معتقد است که تبعیض قانون با احساس طرد اجتماعی رابطه مستقیم دارد و این احساس تبعیض در مقایسه‌های تبلیغاتی و رسانه‌ای و همچنین وضعیت جامعه‌پذیری اقوام قابل مشاهده است.

در بررسی شبکه ارتباطی هویت، ارتباطات درون هر بعد و ارتباطات بین ابعاد اهمیت دارد. بعد هویت جهانی دارای ارتباط کامل است به‌صورتی که تمامی سازه‌ها، که در این جا گره نامیده می‌شوند، دارای ارتباط و یا یال‌های متصل‌اند؛ و نقطه ارتباطی این بعد با سایر ابعاد از طریق گره گرایش به مدرنیسم است.

همان‌طور که گفته شد، در بعد هویت ملی، به جز هویت مدنی، همه سازه‌ها دارای ارتباط کامل با یکدیگر هستند. البته در مورد هویت ملی سازه سیاست ملی با ابعاد قومی و

مذهبی ارتباط دارد. سازه فرهنگ ملی با تمامی ابعاد هویت مذهبی و جهانی و قومی ارتباط دارد. و سازه اجتماع ملی با ابعاد جهانی و مذهبی هویت متصل است. از دیگر نکات استخراج شده از تحلیل شبکه، محوری بودن سازه‌های فرهنگی در هر یک از ابعاد هویت است؛ به شکلی که این ابعاد در ارتباط بین بعد و درون ابعاد هویت نقش ویژه و بسزایی به عهده دارند. با اشاره به این موضوع به نظر می‌رسد سازه‌های فرهنگ نقش زیرساختی و اساسی در هویت‌یابی افراد در دوره‌های نوجوانی دارد؛ به‌صورتی که ابعاد رفتاری، تاریخی و سیاسی هویت متأثر از فرهنگ است؛ و چون عنصر فرهنگ یک کل انگیزشی، شناختی و رفتاری است، عامل اصلی ارتباط تمامی ابعاد هویتی فرد است. همچنین در انتخاب فرد در سلسله‌مراتب برجستگی هویت نقش انتخابی بازی می‌کند.

از طرف دیگر در سلسله‌مراتب برجستگی، بعد جهانی هویت بالاترین سطح مداخله‌ای را در بین ابعاد هویت دارا است. البته این مداخله در بین ابعاد هویت و سازه‌های آن، مداخله‌ای منفی و کنترل‌گر است. به‌صورتی که در ارتباط با سازه‌های فرهنگی دیگر ابعاد هویت ارتباط معکوسی دارد. به‌صورتی که سازه‌گرایی به مدرنیسم و گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته به‌عنوان سازه‌های مرکزی و محوری هویت‌یابی نوجوانان به شمار می‌آید. این هویت‌یابی یا از طریق رویکرد مثبت نسبت به مسئله مدرن و هویت‌یابی جهانی است و در مقابل سازه‌های فرهنگی دیگر ابعاد هویت است. یا اینکه در تقابل منفی با ابعاد جهانی هویت است که در آن صورت از منظر فرهنگی و اجتماعی ابعاد هویت ملی مذهبی و قومی برخورد سلبی و کنترل‌گرانه‌ای نسبت به هویت جهانی خواهند داشت. بنابراین، می‌توان گفت با توجه به یافته‌های این پژوهش سازه‌های هویت جهانی در مرکزیت هویت‌یابی نوجوانان قرار دارند.

با این همه باید گفت سؤال اصلی این مقاله مبنی بر چگونگی ضوابط شبکه منابع هویتی نوجوانان به این صورت مشخص می‌شود که منابع هویتی چندگانه و ترکیبی‌اند. ساختارهای اجتماعی قومی بر سلسله‌مراتب برجستگی هویت نوجوانان مؤثر است و حتی عوامل اجتماعی روابط بین منابع هویتی انتخاب مرکز در بین آنها به صورت مثبت و مستقیم تأثیرگذار است. نظریه کنش متقابل نمادین نیز این معنا را تأیید می‌کند که در

حقیقت منابع مقاوم خود فرد در یک شرایط نسبتاً هماهنگ قرار دارند و تضادی بین آنها احساس نمی‌شود. شکل‌گیری این وضعیت از نظر تحلیلی به معنای تحقق و رواج انواع قرض‌گیری‌ها آمیزش و تبادلات بین ابعاد مختلف خود یا هویت فرد است. به سخن دیگر، بنا به دلایل تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و حتی جغرافیایی بین این عناصر هویتی ابعاد هویت ایرانی وام‌گیری، تداخل و و نهایتاً همزیستی وجود دارد. دوره نوجوانی زمان آغاز تشکیل هویت برای فرد است و خاصیت دوگانه هویت، یعنی ایجاد تمایز در بین گروه‌های مختلف و یافتن تشابه در درون گروه بر اساس نقشی که به عهده گرفته است، به شدت متأثر از فضای روابط فرد در درون گروه و تعریف افراد بیرون گروه است. با توجه به شبکه منابع هویتی، می‌توان گفت آنچه که در تقویت شبکه اهمیت دارد ابعاد فرهنگی در همه شئون، از جمله بعد مذهبی هویت است. همچنین در بین نوجوانان توجه به مدرنیسم و گرایش به آن، یکی از ابعاد مرکزی در بین نوجوانان است. البته باید به این موضوع اشاره نمود که قومیت افراد در جایگاه مرکزی گرایش مدرنیسم تأثیرگذار است و همان‌طور که اشاره شد، در بعضی قومیت‌ها مذهب به‌عنوان بعد مرکزی و در جایگاه اول سلسله برجستگی هویت نقش ایفا می‌کند.

در نهایت، همان‌طور که در ابعاد نظری توضیح داده شد، هویت در بین نوجوانان ایرانی یک هویت ترکیبی و چندگانه است که بر اساس نقش جایگاه و ساختار اجتماعی سلسله‌مراتب برجستگی هویت تعیین می‌گردد.

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۸۵). معمای مدرنیته. تهران: نشر مرکز.
- احمدی، حمید (۱۳۸۱). جهانی شدن: هویت قومی یا ملی. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۱، ۳۶-۱۳.
- احمدی، حمید (۱۳۸۴). هویت ملی ایرانی در گستره تاریخ. در: رضا خلیلی، درآمدی بر فرهنگ و هویت ایرانی (صص ۲۱-۵۳). تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- احمدی، حمید (۱۳۸۸). بنیادهای هویت ملی ایرانی (چاپ اول). تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- استرایکر، شلدون (۱۳۷۶). مبانی روان‌شناسی اجتماعی (جلد ۳). تهران: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- افشانی، علیرضا؛ و موسوی ندوشن، محمد (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین مصرف رسانه و هویت ملی از دیدگاه جوانان ۱۵-۲۹ ساله شهر یزد. رسانه، ۲۸(۱)، ۱۳۶-۱۲۱.
- باستانی، سوسن؛ و رئیس، مهین (۱۳۹۰). روش تحلیل شبکه: استفاده از رویکرد شبکه‌های کل در مطالعه اجتماعات متن‌باز. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۵(۲)، ۳۱-۵۷.
- بحرانی، شعله؛ سروش، مریم؛ حسینی، مریم (۱۳۹۰). مقایسه جنسیتی رابطه رسانه‌ها، هویت و سبک زندگی در بین جوانان شیراز. فصلنامه مطالعات ملی، ۴۷، ۱۲۰-۱۰۳.
- بشیری، حسین (۱۳۸۳). تاریخ اندیشه‌های سیاسی قرن بیستم. تهران: نشر نی.
- پاکوفته، نسرين؛ نصری، صادق؛ نصرالهی، بیتا؛ و فرخی، نورعلی (۱۴۰۰). پیش‌بینی هویت جهانی بر اساس هویت ملی، دینی و قومی در دانشجویان. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱۲(۲)، ۲۴-۱. doi: 10.30465/scs.2021.30688.2196
- جمشیدی کوهساری، محبوبه؛ میرشاه‌جعفری، ابراهیم (۱۳۸۸). جهانی شدن و هویت ملی در برنامه درسی. در مجموعه مقالات همایش هشتم انجمن مطالعات برنامه درسی (صص ۵۳۰-۵۱۶). بابل: دانشگاه مازندران.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی (مترجم: ت. یاراحمدی). تهران: انتشارات شیرازه.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی هویت ایرانی. تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- رجایی، فرهنگ (۱۳۸۶). مسئله هویت ایرانیان امروز. تهران: نشر نی.
- رفیع، حسین؛ و عباس‌زاده، مجید (۱۳۹۸). چالش‌های ناشی از فرایند جهانی شدن و فضای مجازی برای هویت ملی ایران و راهکارهای مقابله با آنها. سیاست و روابط بین‌الملل، ۳(۶)، ۱۱۱-۸۵. doi: 10.22080/JPIR.2020.2735

شایگان، داریوش (۱۳۸۱). افسوزدگی جدید: هویت چهل تکه. تهران: نشر فروزان روز.

شایگان، داریوش (۱۳۸۸). آسیا در برابر غرب. تهران: انتشارات امیرکبیر.

شیردل، الهام؛ ابراهیمزاده آسمین، حسین؛ و حامی کارگر، فاطمه (۱۴۰۰) رابطه بین جوّ مدرسه و هویت اجتماعی دختران (مورد مطالعه: دانش‌آموزان شهر کرمان). پژوهش مسائل اجتماعی ایران، ۱(۱)، ۱۵۳-۱۷۹.

علاقه‌بند، علی (۱۳۷۳). مقدمات مدیریت آموزشی. تهران: بعثت.

علیخانی، علی اکبر (۱۳۸۶). مبانی نظری هویت و بحران هویت. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

علیگو، محمود، موحد، مجید، حمیدی زاده، احسان (۱۴۰۱)، مطالعه جامعه‌شناختی نسبت ابعاد چهارگانه هویت (مطالعه موردی دانش‌آموزان شهر سنندج). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۴(۲)، ۱۵۵-۱۷۳. doi:

10.34785/J016.2022.024

کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰). عصر اطلاعات: قدرت هویت (مترجم: حسن چاوشیان). تهران: طرح نو.

گنجی، محمد؛ سلیمان‌نژاد، محمد؛ و حسین‌زاده فرمی، مهدی (۱۴۰۱). عوامل مؤثر بر هویت بریکولاژ در بین نوجوانان و جوانان شهر کرج. مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۸۹، ۳۳۹-۳۱۵. doi:

10.22083/jccs.2020.206118.2942

نواح، عبدالرضا (۱۳۹۵). بررسی هویت قومی و تأثیر آن بر احساس طرد اجتماعی: مورد مطالعه عرب‌های شهر اهواز. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱(۱۵)، ۸۴-۵۹.

یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۷۷). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: یادواره کتاب.

Carnoy, M. (1999), *Globalization and educational reform: What planners need to know* Paris. *International Institute for Education Planning* (UNESCO).

Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Academic Press.

Darvishi, M., Sarfi, M., & Aris, S. (2023). Diverse Hijab Preferences and Socio-Cultural Dynamics: Iranian Perspectives. *Positif Journal*, 23(11), 34-53.

Froehlich, L. (2020). A longitudinal investigation of the ethnic and national identities of children with migration background in Germany. *Social Psychology*, 51(2), 91-105. doi: 10.1027/1864-9335/a000403

Lannegrand, W., Basilie, C., Cyrille, P., & Alexia, C. (2018). How is civic engagement related to personal identity and social identity in late adolescents and emerging adults? A person-oriented approach. *Youth Adolescent*, 47(4), 731-748. doi: 10.1007/s10964-018-0821-x

Liu, C. C., Chen, Y. C., & Tai, S. J. D. (2017). A social network analysis on elementary student engagement in the networked creation community. *Computers & Education*, 115, 114-125. doi: 10.1016/j.compedu.2017.08.002

- Nosrati, S., Sabzali, M., Arsalani, A., Darvishi, M., & Aris, S. (2023). Partner choices in the age of social media: are there significant relationships between following influencers on Instagram and partner choice criteria?. *Revista De Gestão E Secretariado*, 14(10), 19191–19210. doi: 10.7769/gesec.v14i10.3022
- Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. London, Routledge.
- Topirceanu, A. (2017). Breaking up friendships in exams: A case study for minimizing student cheating in higher education using social network analysis. *Computers & Education*, 115, 171-187. doi: 10.1016/j.compedu.2017.08.008
- White, A. E., Moeller, J., Ivcevic, Z., & Brackett, M. A. (2018). Gender identity and sexual identity labels used by U.S. high school students: A co-occurrence network analysis. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 5(2), 243–252. doi: 10.1037/sgd0000266

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۹۶

دوره ۱۷، شماره ۱

بهار ۱۴۰۳

پیاپی ۶۵